

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14504351>

JINOYAT VA JAZO: G'ARB ADABIYOTIDAGI O'ZARO ALOQALAR

Abdimo'minova Dildora Oybekovna

Rajabova Mo'jiza Husan qizi

TerDU o'zbek filologiyasi fakulteti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk rus adibi Dostoyevskiy qalamiga mansub "Jinoyat va jazo" romani tahlili berilib, g'arb adabiyotidagi boshqa asarlar bilan solishtirilgan, qahramonning ichki olami, ruhiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: realizm, adolatsizlik, tergov, yo'qchilik, qashshoqlik, jinoyat, ma'naviy, ruhiy, jazo, xotima.

Rus adabiyotining ulkan namoyandalaridan biri Fyodor Dostoyevskiy o'z ichki dunyosi bilan kurashuvchi, ijtimoiy adolatsizliklar qurboniga aylangan kishilar taqdiri haqida hikoya qilinuvchi asarlari bilan kitobxonlar qalbidan joy egallagan. Uning "Jinoyat va jazo" romani 1866-yilda Rossiyada "Russian Bulletin" jurnalida nashr etilgan bo'lib, bir yil o'tgach biroz o'zgartirilishlar kiritilib, kitob hoida chop etilgan. Bugungi kunda 100dan ortiq tilga tarjima qilingan. Asarda qonuniy jazo emas ruhiy jazoning og'riqli, dahshatli ekanligi muallif tomonidan mohirona yoritib berilgan bo'lib, roman realizm uslubida yozilgan va o'z zamirida achchiq haqiqatlarni jamlaganligi sababli kitobxon shuuriga singib ketadi. Ma'lumotlarga ko'ra, asar chop etilgach, uni mutolaa qilish uchun insonlar tarjima qilinishi kutishga emas balki rus tilini o'rganishga kirishishgan ekan.

Asar voqealari 1860-yilda Sankt-Peterburgning kambag'allar yashovchi qismida sodir bo'ladi. Bosh qahramon talaba Rodion Romanovich Raskolnikov qilgan jinoyatini bilishmasidan burun jazolangan edi. U o'zini o'zi jazolaydi, ruhan og'irlik,

ma'naviy ezilishni boshidan o'tkazadi. Aslini olganda u Alyona Ivanovnani o'z xohishi yoki jinoyat a'zosiga aylanganligi uchun emas balki moddiy tomonlama qiynalganligi uchun ham o'ldiradi. Bu romanda ham "Yevgeniy Onegin", "Makr va muhabbat" asarlaridagi kabi maktub motivi mavjud. Unga onasidan kelgan xat qotillik qilishiga turtki bo'ladi, yovuz, sudxo'r kampirni o'ldirish niyatini kuchaytiradi, chunki unda singlisini tuhmat toshlari ostida qolganligi, moddiy tomonlama ehtiyoj ko'rmaslik va Raskolnikov universitetni tugatishi uchun moliyaviy yordam ko'rsatishiga umid qilib yoshi katta Lujinga turmushga chiqayotganligi bayoni bor edi. Raskolnikov aslida jinoyat odami emas, u qotillikka qo'l urganidan so'ng olgan pullarni ham ishlatmaydi, o'zini ruhan azoblab yuraveradi, dahshat bilan o'zi va boshqa odamlar orasida begonalashuvni his qiladi, biroq jahon adabiyotining yana bir namoyondasi Alber Kamyuning "Begona" romani qahramoni Merso arablarni otib qo'ygach hech qanaqa hisni tuymaydi, aybdorlik unda sezilmaydi, va uning holati haqida: **"Jilla qurmasa, u afsus qilyaptimi? Go'yo hech narsa bo'lmaganday! Tergov davom etgan shuncha vaqt ichida biron marta bu odamning o'z qilmishiga sal-pal bo'lsa ham pushaymon bo'lganini eshitmadik"**(99b) degan fikrlar beriladi. Asarning yana bir qahramoni Sonya oilasini qashshoqlikdan qutqarish uchun faxsh yo'lini tanlaydi, aslida bu ikki qaharmonning asardagi holati o'xshash bo'lib, yo'qchilik ularni qing'ir yo'llarga yetaklaydi. Sonyaning bu qo'ygan qadami F. Shillerning "Makr va muhabbat" asaridagi otasini qutqarish uchun sevgisidan kechish maqsadida soxta xatga imzo chekkan Luizani eslatsa, Luizaning Volter bilan nikoh qurishiga otasi Millerning ko'zi yetmasa-da onasi ularni birga bo'lish tarafdori bo'ladi, sababi Volter prezidentning o'g'li, u orqali muammosiz hayot kechirish mumkin edi, "Jinoyat va jazo" romanida esa Katerina Ivanovna Sonyani boshi berk ko'cha tomon yetaklagan asosiy qahramon edi.

Jahon adabiyotidagi ko'plab asarlarda ota obrazi befarq, xiyonatkor, o'zini o'ylovchi shaxs sifatida gavalantirilgan, biroq o'zbek adabiyoti bu tomonlama undan faqrlidir. Masalan, Abduqayum Yo'ldoshevning "Puankare" asari qahramoni o'z oilasini boqish uchun tinim bilmay bir nechta joylarda hatto kechqurunlari ham

ishlaydi, u ayoli, farzandlaridan mehr koʻrmasa-da, roʻzgʻorini kam-koʻstsiz qilish uchun harakat qiladi. Ichkilik sabab oilasiga eʼtiborsiz boʻlib qolgan Marmeladov obrazi esa bizga G. Floberning “Bovari xonim” romanidagi Charlzning farzand tarbiyasiga eʼtiborsiz boʻlgan otasi, Jeyms Joysning “Navqiron sanʼatkorning siyrati” asaridagi pul qadrini bilmaydigan, butun oila qashshoqlashib borayotganda ham befarqlik qilayotgan ota obrazini esga soladi. Marmeladovda oilaga befarqlikni koʻrayotgan boʻlsak, Marfa Petrovnaning turmush oʻrtogʻi Svidrigaylov bolalari uchun enaga boʻlgan Dunyani ishrat yoʻliga taklif etib, xiyonatkor ota timsolida gavdalanadi.

Bilamizki, asar nomlari uning mavzu koʻlamidan kelib chiqib tanlanadi, masalan, Alber Kamyuning “Begona” asari qahramoni Merso aslida oʻziga begona edi, Tolstoyning “Tirilish” romani qahramoni Nexlyudov esa Katerina Maslovaga yordam berish orqali ancha oʻzgarib, oʻz vijdonini poklagan, qaytadan tugʻilgan edi, Dostoyevskiyning asarini “Jinoyat va jazo” deb nomlanishi esa majoziy maʼnoda boʻlib, aslida qotillikning jazosi Raskolnikov kechirayotgan vijdon azobi, maʼnaviy zarbalar edi. Uning iztirobli kunlarini Nexlyudov hayotiga ham oʻxshatish mumkin. Dmitriy Ivanovich Maslovani sud zalida koʻrgach, uning faxsh yoʻliga kirishi, yosh umrini xazon boʻlishida oʻzini ayblab, unga yordam berib, uni oqlash uchun bor vujudi bilan harakat qiladi va bu yoʻlda bir necha bor vijdoni bilan yuzlashadi. Ikki ijodkorning asarlari yakuni oʻxshash boʻlib, Maslova hamda Raskolnikov jazo oʻtash maqsadida surgun qilinishganda Nexlyudov Katerina, Sonya Raskolnikov bilan birgalikda ketadi. Sonya ota-onasidan ayrilganligi, uni ushlab turuvchi kishilar boʻlmaganligi uchun ham bu hayot yoʻlini tanlasa, Dmitriy Ivanovich Katyushaga yordam berish, uni oqlash hamda uylanish maqsadida u bilan ketadi. Aslini olganda Rodionning Sibirga surgun qilinishi xotima emas, u qilgan qotilligi bilan jamiyatni unga zarar koʻrsatayotgan, qari boʻlsa-da hatto singlisini zir titratadigan bir sudxoʻr ayoldan qutqarishi va shu orqali yurtdagi jirkanch illatlarni ochib berishi haqiqiy yakunlovchi qismdir.

Xulosa oʻrnida shuni aytish joizki, ushbu roman faqatgina bir jinoyat hikoyasi emas, balki insonning oʻz-oʻzini oʻrganishi, ijtimoiy adolatsizliklar va axloqiy

masalalar haqida chuqur fikr yuritishga undaydigan muhim asardir. Romanni o‘qish, har bir kitobxon uchun o‘zini tanish va insoniyatning murakkab qirralarini tushunishga yordam beradi, inson tabiati va uning qiyinchiliklariga qaratilgan chuqur bir asar sifatida o‘qishga imkon beradi. Raskolnikovning ruhi, jinoyatdan keyin juda murakkab holatga keladi. U, ichki iztiroblarini, ayblov va taqsimlangan hissiyotlarini izlaydi. Roman, shuningdek, ijtimoiy muammolarni ham yoritadi. Yuqorida aytilganidek, Dostoyevskiy Rossiyaning o‘sha davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini tanqidiy mulohaza qiladi va o‘z asarida adolatsizliklar, odamlarning ruhiy holatidagi qiyinchiliklarni namoyon etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dostoyevskiy F.M. “Jinoyat va jazo”(roman): G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti. – Toshkent, 1977
2. Alber Kamyu. “Begona”. Yangi asr avlodi, 2014.
3. Qosimova S. “Jinoyat va jazo” romani tahlili va roman syujetining psixologik tabiati(maqola): XXI asrda innovatsion texnologiyalar, fan va ta’lim taraqqiyotidagi dolzarb muammolar.
4. Ostonova Sh. Fyodor Dostoyevskiyning “Jinoyat va jazo” asaridagi falsafiy va diniy mavzular(maqola): Pedagogik islohotlar va ularning yechimlari.
5. Abdurahmonova G, Hafizova F. “Jinoyat va jazo” asarida qahramon ruhiyatining badiiy ko‘lami(maqola): Eurasian journal of academic research.